

Тема 12. Компетентність як показник якості освіти Нової української школи

План.

1. Уміння вчитися як ключова компетентність. Сутність і структура уміння вчитися.
2. Вікова та індивідуальна характеристика молодших школярів як суб'єктів учіння.
3. Розвиток в учнів процесів сприймання. Мотивація учіння молодших школярів.
4. Формування структурних компонентів уміння вчитися.

Ключові поняття: компетентність, структура уміння вчитися, компоненти уміння вчитися, мотивація.

Література:

- Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
- Савченко О. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с

Завдання для самостійної роботи

1. Виписати поняття «компетентність», «компетенція» проаналізувати відмінність та схожість цих понять.
2. Розробити консультацію для батьків «Формування позитивного ставлення до навчання в школі».
3. Виписати структурні компоненти уміння вчитися.

1. Уміння вчитися як ключова компетентність. Сутність і структура уміння вчитися

У державному стандарті початкової освіти затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 однією із ключових компетентностей є – навчання впродовж життя, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі.

Зазначимо, що компетентність характеризують як динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

У світовому досвіді компетентності розуміють як інтегрований результат освіти. Така характеристика передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах. Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату.

Також, компетентність ототожнюється із наступними поняттями: «здатність до...», «комплекс умінь», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність», «індивідуально-особистісна рефлексивна функція» та ін.

Отже, компетентність – цілісна, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю.

Компетентності дозволяють усунути суперечливості між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач. А саме:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших;
- брати участь в колективних справах; у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки та ін.;
- користуватись певними предметами та ін.

До ознак ключових компетентностей відносять такі: *поліфункціональність; надпредметність; міждисциплінарність; багатоконпонентність; спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції.*

Уміння вчитися належить до ключових компетентностей, тому є універсальним інструментом сучасної системи неперервної освіти, без якої неможливо досягти самореалізації людини у мінливому світі. Щоб оволодіти ним, людина повинна спиратися на власний позитивний досвід самостійного учіння. Останніми роками з'явився новий термін у дидактиці — «освіта шириною за життя», який акцентує увагу не лише на постійності навчання, а і його різноманітності, широкому виборі пропозицій щодо здобуття якісної освіти. У контексті цих вихідних позицій розглядається у сучасній дидактиці і вміння вчитися як ключова компетентність шкільної і професійної освіти.

Відомо, що реалізацію нових функцій школи ефективніше забезпечує не підтримуючий, а інноваційний тип навчання, теоретичним підґрунтям якого є особистісно орієнтована діяльнісна освіта. Її сутнісні ознаки:

- *суб'єкт-суб'єктне гуманне співробітництво*, що розвиває активність позиції учня у навчально-виховному процесі; діагностичний супровід організації навчального пізнання;
- *діяльно-комунікативна активність учнів*; проектування й корекція індивідуальних досягнень учнів в усіх видах діяльності, сенситивних їхньому розвитку;

- *врахування у змісті, методиках, системі оцінювання широкого діапазону особистісних потреб і можливостей дітей у здобутті якісної освіти;*
- *створення умов для найширшої самостійності учнів, оволодіння рефлексивними вміннями;*
- *формування дослідницької поведінки як особистої якості.*

Умовою й результатом інноваційного типу навчання має бути сформованість в учнів бажання та здатності самостійно вчитися, шукати у різних джерелах інформацію, переробляти її, виокремлювати нове, істотне, освоювати уміння діяти, прагнути до творчості й саморозвитку не лише в інтелектуальній, а й у мистецькій, трудовій і соціальній сферах

У документах Ради Європи це уміння (без вказівки на рівень освіти) характеризується таким чином: ***навчитися вчитись*** — це здатність людини виявляти послідовність і наполегливість у навчанні, вміння організувати власне навчання як індивідуально, так і в групах, зокрема ефективно управляючи часом та інформацією. Ця компетентність передбачає обізнаність із процесом навчання та потребами індивіда й одночасне визначення наявних можливостей, здатність долати складнощі задля успішного навчання. Вона передбачає набуття, обробку та засвоєння нових знань, умінь і навичок, а також пошук і використання рекомендацій. Уміння вчитися передбачає, що ті, хто вчиться, спираються на попередні знання та життєвий досвід, маючи на меті застосування знань, умінь і навичок у різних контекстах— удома, на роботі, у процесі навчання та професійної підготовки. Мотивація та впевненість є визначальними характеристиками компетентності особистості.

У всіх випадках уміння вчитися потребує, щоб індивід знав та розумів, яким навчальним стратегіям слід надавати перевагу, які сильні та слабкі сторони його вмінь і кваліфікацій. Він також має бути здатним вести пошук освітніх можливостей і наявних відповідних рекомендацій підтримки. Уміння вчитися потребує, по-перше, набуття людиною фундаментальних базових умінь і навичок, таких як грамотність, спроможність до оперування числами та ІКТ, необхідними для подальшого навчання. На цій підставі учень повинен уміти отримувати доступ до нових знань, умінь та навичок, здобувати їх, обробляти та засвоювати. Це потребує ефективного управління навчанням, моделями кар'єри та роботи, зокрема здатності наполегливо продовжувати навчання, концентруватися впродовж тривалих проміжків часу та критично обмірковувати навчальні цілі й завдання. Індивіди повинні вміти присвячувати час для самостійного навчання та виявляти самодисципліну, а також співпрацювати з іншими у межах навчального процесу, отримувати користь від роботи в неоднорідних групах та ділитися набутими знаннями. Вони також повинні вміти організувати власне навчання, оцінювати свою роботу й, у разі необхідності, звертатися за порадою, інформацією та за допомогою.

Аналіз відомих класифікацій, дає змогу зробити висновок, що вони переважно зосереджені на процесуальній складовій учіння й застосуванні пам'яток-алгоритмів. Сучасна ситуація розвитку освіти вимагає переосмислення сутності змісту і структури цього вміння як інструменту особистісно орієнтованого навчання і самонавчання. ***Ключова компетентність уміння вчитися у розвиненому вигляді інтегрує психолого-особистісні характеристики учня зі змістовою й діяльнісною основою учіння.*** Володіння цим умінням програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу й засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуації, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання. Отже, розвинене уміння вчитися змінює стиль мислення і життя особистості

2. Вікова та індивідуальна характеристика молодших школярів як суб'єктів учіння

У сучасних умовах винятково важливо всебічно і правильно забезпечувати наступність початкової школи з дошкільним періодом розвитку дітей. Кожен попередній етап життя створює передумови для наступного, тому справедливий вислів, що початкова школа виростає з дошкілля. Психологи і педагоги визначають дошкілля як унікальний період психічного становлення дитини, оскільки саме тоді закладаються фундаментальні основи її розвитку, пробуджуються і змінюються передумови та механізми оволодіння різноманітними видами людської діяльності.

Молодший шкільний вік — перехідний період, у якому виявляються риси дошкільного дитинства й формуються типові особливості школяра. Цей вік багатий на приховані можливості розвитку, які дуже важливо своєчасно підтримувати, бо так закладаються та розвиваються основи багатьох психічних процесів. У початкових класах, особливо першому і другому, мають продовжуватися лінії дошкільного розвитку: пріоритетність виховання, цілісність впливу на дитину через взаємозв'язок навчально-пізнавальної та ігрової діяльності, цілеспрямований розвиток сенсорних умінь, вправності і координованості рухів, гостроти зору, уваги, просторових уявлень, саморегуляції поведінки, мовленнєвий розвиток.

Вага мозку першокласника наближається до ваги мозку дорослої людини. Особливо збільшуються у вазі лобні частини, пов'язані з діяльністю другої сигнальної системи. Однак внутрішня структура мозку, його аналітико-синтетична діяльність ще далеко не довершені, хоча значно досконаліші, ніж у дошкільників.

Змістовну характеристику молодших школярів як суб'єктів учіння знаходимо в працях Г. О. Люблінської, Г. С. Костюка, О. В. Скрипченка, Н. С. Лейтеса, В. С. Мухіної, С. Д. Максименка, С. Л. Коробко. Вчені зазначають, що діти цього віку зазвичай слухняні, з 24 і готовністю виконують вимоги дорослих. У них яскраво виявляється наслідувальність — важливе джерело успіхів у початковому навчанні. Молодші учні схильні до приучування та емоційного сприймання. Особливістю їхньої розумової діяльності є те, що вони часто обмежуються сприйняттям зовнішніх ознак, понять, явищ. Ніби губка, діти вбирають знання, але не завжди усвідомлено. Такі вікові особливості, як беззастережне підкорення авторитетові вчителя, підвищена сприйнятливість, вразливість, багато в чому визначають якість навчальних досягнень молодших школярів. Учителі початкових класів відзначають зростлу поінформованість своїх вихованців про навколишнє життя. Багато дітей приходять до школи, вмюючи читати, лічити, добре володіючи мовою. Характерна особливість молодших школярів — їхня «демократичність» у поводженні з учителем, мимовільність поведінки, невміння узгоджувати свої дії з нормами шкільного життя. Під впливом навчання у молодших школярів розвивається теоретичне мислення, тобто на елементарному рівні вони засвоюють наукові поняття, причинні зв'язки, поступово оволодівають такими розумовими операціями, як аналіз, порівняння об'єктів, узагальнення істотних ознак і відкидання неістотних та ін. Крім того, систематичне навчання сприяє розвитку довільності психічних процесів, плануванню, самоконтролю й самооцінці власних дій.

У розвитку сучасних дітей спостерігається тенденція зростання негативних виявів: неврологічні реакції в поведінці, невміння зосередитися на роботі, випадки агресивності щодо ровесників і незнайомих людей. Імовірно, що це значною мірою зумовлено складностями соціально-економічної перебудови суспільства і сім'ї. Багато сучасних дітей виховуються в умовах однодітної сім'ї, у родинях, де немає бабусь, дідусів. Або, навпаки, батьки, зайняті роботою, усуваються від виховання дітей. Дефіцит уваги рідних ускладнює умови соціалізації. Індивідуальні риси молодших школярів, обставини життя обов'язково позначаються на якості їхніх навчальних досягнень. В. О. Сухомлинський стверджував, що «будь-яка програма з будь-якого предмета—певний рівень, коло знань, але не жива дитина. До цього рівня, цього кола знань різні діти йдуть по-різному. Одна дитина вже у 1-му класі може самостійно прочитати задачу й розв'язати її, інша не зробить цього наприкінці другого, а то й третього року навчання.

Треба вміти визначити, яким шляхом, з якими уповільненнями й труднощами дитина може підійти до рівня, передбаченого програмою, як конкретно реалізувати програму в розумовій праці кожного учня».

Вчитель повинен не тільки знати вікові, типові характеристики, а й обов'язково вивчати кожну дитину, адже вони по-різному ставляться до знань, нової інформації. У будь-якому класі є чимало дітей, що довірливо, з готовністю сприймають почуте, вибирають без обмірковувань усе, що говорить вчитель. У них постійна робоча настанова: слухати, наслідувати, виконувати. Проте з перших днів навчання вчитель помічає дітей, які вирізняються ініціативністю, бажанням висловити власну думку. Вони хочуть все дослідити, побачити, випробувати, запитати вчителя. Разом із тим у кожному класі є діти, для яких навчання є тягарем.

Останніми роками з'явилися праці щодо необхідності враховувати навчальні стилі учнів, бо у кожного з них свій стиль навчання, свій підхід до організації засвоєння і запам'ятовування інформації. За способом розумової діяльності психологи виокремлюють два основних типи стилів навчання: синтетичний і аналітичний. Учні синтетичного стилю схильні інтегрувати, будувати ціле з частин. Діяльність, яка потребує постійного самоконтролю, дається їм нелегко. У кращому випадку, вони нудьгують, у гіршому — губляться, їм складно виконувати завдання на вибір варіантів, вивчати щось напам'ять. Але ці діти добре справляються із задачами практичного змісту, вони люблять екскурсії, а теоретичний матеріал вони засвоюють важче. Учні аналітичного типу мають нахил до вербальних видів діяльності. Як правило, вони контролюють свої дії. Основний спосіб їхнього мислення — дедукція. У межах цих стилів вирізняються надмірно рефлексивні, а також імпульсивні учні. Рефлексивним треба вдосталь часу на обмірковування, вони повільно «входять» у роботу. Імпульсивні діти, навпаки, без обмірковувань одразу починають виконувати завдання. Вчителю необхідно це враховувати під час розсаджування дітей у класі, формування пар, малих груп, бо імпульсивні й рефлексивні діти дратують один одного.

3. Розвиток в учнів процесів сприймання. Мотивація учіння молодших школярів

Молодші школярі мають яскраві відмінності щодо стилів сприймання інформації. Так, аудіальний тип краще сприймає інформацію на слух. Для учнів візуального типу треба, щоб інформація була сприйнята з написаного тексту. Діти кінестетичного типу легше виконують завдання, пов'язані з досвідом, практичною діяльністю. Проблема навчання дітей з різними стилями нині перебуває в центрі уваги вчених і практиків.

У процесі навчання здійснюється розвиток в учнів пізнавальних процесів, який характеризується кількісними та якісними їх змінами. Вони виявляються зокрема в розвитку сприймання. Кількісні зміни полягають у зростанні швидкості перебігу процесу сприймання, у збільшенні числа сприйнятих об'єктів, розширенні обсягу їх запам'ятовування тощо. Якісні зміни являють собою певні перетворення структури сприймання, виникнення нових його особливостей, які знаменують собою піднесення його пізнавальної ефективності.

У молодших школярів сприймання стає більш довільним, цілеспрямованим і категорійним процесом. Сприймаючи нові для них предмети і явища, учні прагнуть відносити їх до певної категорії об'єктів. Особливості сприймання молодших школярів виявляються у виконанні завдань на вибір об'єктів з певної їх сукупності. Вибираючи предмети, вони орієнтуються здебільшого на їх колір та форму. В одних випадках за характерну ознаку предмета вони беруть форму, а в інших - колір (Є.І. Ігнат'єв). Чим старші учні початкових класів, тим більша роль у їх сприйманні належить формі. Зростає і точність розрізнення форм предметів. Молодші школярі широко використовують форму для впізнання і порівняння предметів, навіть у тих випадках, коли вони не знають назви форми. Зростання обізнаності учнів з назвами форм (трикутник, чотирикутник, круг тощо) відіграє важливу роль у розвитку точності і повноти сприймання.

У молодших школярів суттєво змінюється зоровий і дотиковий вибір заданої фігури серед інших фігур, про що свідчить зменшення часу, потрібного на зоровий і дотиковий їх пошук. Результати виконання ними завдань на вибір форм поліпшуються під впливом перцептивного тренування в зоровій диференціації форм фігур. При цьому не тільки зменшується час на пошук фігур, але й звужується діапазон індивідуальних відмінностей у виконанні таких завдань. У процесі тренування помітно підвищується рівень перцептивного розрізнення форм об'єктів (О.В. Скрипченко). У першокласників трапляються труднощі в сприйманні форми та її відображенні. Деякі з них допускають помилки в зображенні фігур, написанні букв чи цифр. У перші тижні навчання 12,3% першокласників "перевернуто" пишуть цифру 6; 10,6% — букву Я; 19,2% — букву Б. Більшість цих дітей відчуває труднощі і в сприйманні розміщення предметів у просторі (О.В. Скрипченко). Спостерігається, що в одних дітей швидко проходять такі особливості у сприйманні і відтворенні об'єктів, а в деяких вони впливають на труднощі у письмі і читанні. Частина таких дітей відноситься або до групи учнів з дисграфією (з надмірними труднощами в оволодінні письмом), або до групи дітей з дислексією (з надмірними труднощами в оволодінні читанням). Але не тільки згадані особливості сприймання і відтворення об'єктів визначають дітей-дисграфіків і дислексиків. Спостереження показують, що таких дітей ні в якому разі не можна зараховувати до розумово відсталих. Г. Крайг та інші наводять багато фактів, коли з таких дітей виростали видатні особистості. Наприклад, Т. Едісон, Х.К. Андерсен та багато інших у молодших і частково у середніх класах зараховувались до дислексиків. Велика кількість таких дітей у процесі переборення труднощів читали хоч і повільно, але вдумливо, набували віри у свої сили і ставали видатними особистостями.

Точність сприймання й відтворення коротких звукових сигналів підвищується в учнів третіх класів порівняно з першокласниками в 1,6 раза. З віком кількість помилок у відтворенні сигналів молодшими школярами зменшується. Є значні індивідуальні відмінності в точності сприймання й відтворення звукових сигналів. З віком діапазон їх збільшується. Дівчатка дещо точніше сприймають і відтворюють звукові сигнали (О.В. Скрипченко).

Фонетичний слух у молодших школярів швидко розвивається під впливом систематичної роботи на уроках читання, письма і усного мовлення. Належна увага вчителів до розвитку у учнів слуху сприяє успішному оволодінню ними читанням і письмом, запобіганню помилкам у звуковому аналізі слів та їх писемному відтворенні.

У процесі навчання у школярів розвивається сприймання форм предметів. При цьому в сприйманні першокласників часто форма предметів чітко не виділяється. Учня молодшого шкільного віку важко сприймати перспективу. Малюючи такі предмети, як стіл, будинок, літак тощо, першокласники виділяють об'ємні ознаки, але ще не передають перспективу (Н.Ф. Четверухін).

Спостережливість розвивається успішніше, якщо вчитель не тільки супроводжує поясненнями демонстрацію наочних об'єктів, хоч це й дуже важливо, а й організовує самостійне розглядання цих об'єктів, пошуки їх характерних ознак, створення цілісних їх образів. Таким чином школярі вчатья точно, чітко їх сприймати — бачити, слухати, обмацувати, часом і нюхати, пробувати на язик, спостерігати й узагальнювати, визначати словами результати своїх спостережень.

Можливості виконання учнями таких завдань широко відкриваються тоді, коли вони ознайомлюються з початковим геометричним матеріалом, працюють з картиною на уроках мови, природознавства, ведуть щоденники спостережень за змінами в природі, температурою, хмарністю, опадами; напрямком вітру, змінами в житті рослин і тварин тощо.

Питанням сприймання дітьми картин займався німецький дослідник Штерн. Він встановив чотири стадії. Перша стадія характеризується тим, що дитина при сприйманні орієнтується тільки на окремі предмети чи обличчя, зображені на картинках, і в своїх описах

перераховує тільки їх, дитина не пояснює їх і не робить ніяких якісних відмінностей. Друга стадія дій — при сприйманні картини дитина звертає увагу переважно на те, що робить людина чи тварина, зображена на ній, в якому стані знаходяться предмети. Третя стадія — стадія відношень. На цій стадії звертається увага на просторові, часові, причинні відношення між людьми, тваринами, предметами, зображеннями на картині. Четверта стадія — стадія якості. На цій стадії дитина звертає увагу на якісні ознаки речей і явищ.

Таким чином, закономірний висновок про те, що процес оволодіння навчальною діяльністю у різних дітей відбувається по-різному, за широкого діапазону індивідуальних і вікових можливостей.

Найкращий учитель той, хто пробуджує в учнів бажання вчитися. Ця незаперечна істина проголошувалась в тій чи іншій формі прогресивними педагогами всіх часів.

У книжці „Серце віддаю дітям" В.О.Сухомлинський, звертаючись до вчителів, писав: „*Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, — у самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителю. Це — бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи*". Щоб навчити дитину, треба не просто передати їй знання і вміння, а й викликати в неї відповідну активність, пізнавальну чи практичну. Важливим структурним елементом цієї активності є мотивація, в якій виявляється ставлення школярів до навчання.

Що ж таке мотив? Мотив (від латинського moveo — штовхаю, рухаю) -спонукальна причина дій, вчинків людини (те, що штовхає до дії). В учінні — це пробудження, які спрямовують діяльність учнів. Ступінь навчальної активності школяра є наслідком сильної або слабкої мотивації навчання (мотивація — це система мотивів). Можна сказати, що мотиви учіння — це активізуюча сила, одна з основних умов навчальної діяльності.

З вступом дитини до школи докорінно змінюється її об'єктивне становище в суспільстві та конкретні взаємовідносини з навколишнім середовищем. Головною діяльністю стає навчання, яке ставить до неї нові, складні умови, пов'язані з виконанням нових обов'язків. В аспекті цих вимог перебудовується весь перебіг життя дитини, який від нині визначається вимогами школи, вчителя, специфікою її навчальної діяльності. Водночас відбуваються зміни загальної спрямованості особистості дитини, а отже, й значення основних мотивів діяльності. Якщо в дошкільному віці основними були ігрові мотиви, то в шкільному віці вони поступаються навчальним. Звичайно, ця зміна відбувається поступово, носить закономірний характер, хоча і є індивідуальні варіації.

1. Потреба стати школярем — спостерігається зараз майже у всіх дітей наприкінці дошкільного віку. У сім'ї, і особливо у дитячих садках у дітей формується певна настанова на шкільне навчання, на пізнавальну діяльність, прагнення набувати знання, їх приваблюють деякі зовнішні аспекти шкільного життя, учнівський реквізит, зовнішній бік навчання: прихід у школу, вихід із школи, перерва, шкільна форма, ранець і т.д. Проте учні 1 класу ще не усвідомлюють конкретно для чого їм потрібно вчитися. Зрозуміло їм одне, що всі діти їхнього віку і старші вчать, тому й вони повинні ходити до школи.

Прагнення бути учнем, вчитися у школі виявляється насамперед у намаганні змінити своє становище маленького. Сам факт вступу до школи підносить дитину на новий щабель в її житті. Все це відіграє значну роль у формуванні позитивного ставлення до навчальної діяльності і є джерелом соціальних мотивів учіння.

Поряд з деякими зовнішніми аспектами шкільного життя (шкільна форма, ранець, зошити, ручки, підручники, парти, дзвоники .) спонукальною силою для дітей стає учитель, який є носієм вимог, що повинні виконувати учні. Його авторитет для учнів 1-2 класів є найвищим, порівняно навіть з авторитетом батьків: “Так говорить наша вчителька. Так вона

робить, це вона веліла нам”, — ось основні аргументи, якими регулюється тепер їхня поведінка і вдома.

2. Інтерес до самого процесу навчання. Далеко не в усіх випадках молодші учні пов'язують його з прагненням до нових знань, умінь, їх приваблює дійовий бік навчання: писати, читати, лічити, розповідати, малювати, їм подобається виконувати завдання вчителя, чути оцінюючі судження. Часто розгублюються, коли вчитель надає їм проявити власну ініціативу.

Маленьким школярам взагалі не подобається, коли їм не задають уроків, не дають конкретних завдань. Це зумовлено тим, що порушується погляд учнів 1-2 класів на характер навчання як на обов'язкову і серйозну діяльність. А починають вони це усвідомлювати дуже швидко, переважно через 2-3 тижні, коли зникає святкова атмосфера (лінійка, свято, елементи ігор на уроках) і наступають ділові, буденні дні. Саме тут потрібна підтримка і допомога учням як з боку вчителя, так і батьків, щоб заохочувати їх успіхи в учінні. Інтерес до результатів діяльності у дітей формується швидко: як тільки учень одержить перші реальні результати своєї праці. Радість першокласника при цьому іноді не має меж. Один хлопчик на вулиці вперше самостійно прочитав вивіску — від радощів пустився в танок. Інший, вперше правильно написав складну букву, так зрадів, що нахилився і з почуттям почав її цілувати, доки не розмазав плоди своєї праці. Третій просив батьків піти в іграшковий магазин: — „Хочу сам почитати назви іграшок!“.

Тільки після виникнення інтересу до результатів своєї навчальної праці формується третій вид інтересу — інтерес до змісту навчальної діяльності, потреба оволодіти знаннями. Центром уваги маленьких школярів стає навчання, як суспільне значуща діяльність, і саме в цьому розкриваються провідні мотиви їхньої поведінки в навчанні.

Протягом навчання в молодших класах в мотивації дітей, починаючи з 2 класу, відбуваються певні зміни. Ці зміни спостерігаються в якості відповідей учнів 1-4 класів на запитання: „Для чого ти вчишся в школі?“.

Діти 1-2 класів, як правило, наводять один-два аргументи (переважно вказівки або настанови дорослих): „Тато з мамою веліли“, „Усі діти ходять до школи“, „Щоб навчитися писати, читати“, „За хороші оцінки мене хвалять“ тощо.

Для учнів 3-4 класів характерні такі відповіді: „Я вчуся, щоб стати лікарем, як мій батько“, „Я вчуся в школі, щоб бути грамотним. Я дізнаюся багато цікавого про життя людей, природу, космос“, „Я люблю уроки математики, а ось вчити правила з граматики — ні“.

Подібні відповіді свідчать, що в учнів починає утворюватися певна система мотивів (мотивація) і широкі соціальні мотиви, пов'язані з підготовкою до праці, до майбутнього життя, прагнення посісти в ньому певне місце. У них виробилося нове ставлення до учіння, однокласників, вчителів.

У 3-4 класах, порівняно з 1-2, дещо змінюється зміст і характер пізнавальних мотивів, розвивається інтерес до розумової діяльності. Для них поступово розкривається змістовний бік учіння, виявляється інтерес до змісту навчальних предметів, до читання літератури з певної тематики (про природу, рослини, історію). Навчання перетворюється для них на засіб пізнання дійсності. Водночас виявляється прагнення до виконання складніших завдань, робити самостійні висновки, аналізувати факти в доступних формах. Виникають інтелектуальні почуття: радість від успіху в пізнанні нового, сумнів, задоволення від розумового напруження тощо, які при вмілому керівництві і відповідних методах навчання стають стійкими мотивами учіння.

Не слід забувати про особливу спонукальну силу оцінки знань. Якщо в 1-2 класах оцінка означає успіх або неуспіх дитини в навчанні і відповідно до цього радість чи незадоволення батьків, то в 3-4 класах оцінкою визначається місце учня в колективі, його громадське становище. Свої успіхи школярі починають розглядати як частину загальних, співвідносять їх

з успіхами всього класу. Поступово в учнів зростає й роль громадської думки. У 3-4 класах зауваження вчителя, зроблені учневі в присутності однокласників, переживається гостріше, ніж наодинці.

Провідною діяльністю для всіх школярів є учіння. Молодші школярі освоюють так звану предметну діяльність, тобто знання, закладені в навчальних предметах. Тому цей вік характеризується як вік входження в навчальну діяльність та оволодіння її структурними компонентами (навчальне завдання, навчальні дії, дії самоконтролю та самооцінки).

Встановлено, що основними новоутвореннями молодшого шкільного віку є довільність пам'яті й уваги, внутрішній план дій, рефлексія своєї навчальної діяльності, усвідомлення себе, як суб'єкта навчання, поява нової життєвої позиції — школяра. Становлення цих новоутворень відбувається в процесі навчальної діяльності: молодший школяр, як суб'єкт в ній, сам розвивається і формується, освоюючи нові способи мислення.

Внутрішня мотивація в молодших школярів нестійка, інтерес виявляється переважно до результату, більшість із них не схильна докладати вольових зусиль для подолання труднощів у навчанні. Дослідження свідчать, що саме структура навчальної діяльності, адекватна цілям навчання, є чинником формування в учнів не тільки операцій і знань, а й навчальних, пізнавальних інтересів, бажання вчитися, допитливості, любові до книги, прагнення до самоосвіти. Тому треба так організувати роботу, щоб зацікавити всіх дітей, створивши умови виховання позитивних рис характеру, бажання та вміння вчитися.

Практика підтверджує, що надмірно спрощений, примітивний навчальний матеріал нецікавий для учнів, що й приводить до витрати мотивації його засвоєння.

Одним із важливих моментів, які забезпечують підтримку мотивації учіння, як відзначають майже всі сучасні дослідники, є цілепокладання. У молодшому шкільному віці воно має ряд особливостей:

1) учень готовий до прийняття цілей, заданих учителем, але не на досить тривалий час, наприклад, відсутність уваги на уроці;

2) школяр навчається визначати важливість і послідовність цілей як на уроці, так і під час самостійної організації свого часу, однак у нього найчастіше відсутнє вміння зіставляти цілі, які намічались, зі своїми можливостями, що може призвести до неуспіху в навчальній діяльності і зниження мотивації учіння;

3) учень може вже самостійно визначити систему проміжних цілей на шляху до мети, поставленої вчителем, але процеси ціноутворення молодшого школяра не завжди встигають за завданнями навчальної діяльності, що ускладнюються.

Таким чином, цілепокладання також відноситься до зони найближчого розвитку молодших школярів: дитина сама вчиться ставити перед собою ціль навчальної дії і знаходити засоби для її досягнення, що є одним із новоутворень цього віку.

Дослідження особливостей мотивації учіння молодших школярів дало змогу зробити висновок: їх мотивація має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивними характеристиками вони вважають:

1) загальне позитивне ставлення дітей цього віку до школи;

2) широту їхніх інтересів (їх цікавить багато явищ життя);

3) допитливість, що є виявом розумової активності.

Негативні сторони мотивації учіння молодших школярів, що перешкоджають навчанню:

- недостатня дієвість мотивів, бо самі собою вони довго не підтримують навчальну діяльність;

- нестійкість — мотиви швидко задовольняються, і без підтримки вчителя можуть загаснути і більше не відновитися;

- мала усвідомленість, що виявляється у невмінні школярів назвати, що і чому їм подобається в даному предметі;

- слабка узагальненість, тобто охоплюють один чи кілька навчальних предметів, які об'єднані за зовнішніми ознаками;

- орієнтування учнів найчастіше на результат навчання (знання, причому з їх фактичної, ілюстрованої сторони, і лише потім — закономірності), а не способи навчальної діяльності, внаслідок чого іноді до кінця початкової школи не складається інтерес до подолання труднощів у навчальній роботі.

Всі ці особливості обумовлюють поверхневий, у ряді випадків недостатній інтерес до учіння, його іноді називають формальним і безтурботним ставленням до школи.

Таким чином, учіння молодших школярів полімотивоване: дитиною, залежно від ситуації, керують різні мотиви, але серед них є один визначальний.

4. Формування структурних компонентів вміння вчитися

Розкриття змісту й обсягу ключової компетентності «вміння самостійно вчитися» зумовлене тим, як ми розуміємо сутність процесу навчання, його рушійні сили. У сучасній психології і дидактиці це цілеспрямована взаємопов'язана діяльність учителя й учнів, яка охоплює мотивацію, цілепокладання, планування, підготовку та її здійснення, рефлексію й оцінювання результатів.

Зі структури навчальної діяльності випливає, що вміння вчитися характеризує такого учня, який завершуючи початкову школу:

- сам визначає мету діяльності або приймає її усвідомлює ту, яку ставить учитель;
- виявляє зацікавленість навчанням, докладає вольових зусиль;
- організовує свою працю для досягнення результату;
- відбирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі, виконання завдання;
- правильно використовує сенсорні, інтелектуальні або практичні дії, прийоми, операції на репродуктивному і творчому рівнях;
- усвідомлює, аналізує свою діяльність і прагне її удосконалити;
- володіє вміннями і навичками самоконтролю і самооцінки; виявляє рефлексивне ставлення до навчання.

Компоненти вміння учнів вчитися

- **Мотиваційний** — ставлення учнів до навчання; ціннісні орієнтації.
- **Когнітивний** — відомі й нові знання, вміння та навички, які є об'єктом вивчення; цінності.
- **Діяльнісний** — способи виконання навчальної діяльності на різному рівні складності.
- **Контрольно-оцінний** — самоперевірка, самоконтроль, самооцінювання рівня своїх навчальних досягнень.
- **Рефлексивно-корекційний** — самоаналіз, самооцінка, самокорекція

Мотиваційний компонент має на меті збудити, викликати й закріпити в учнів стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, сформувати допитливість, закріпити особистісно значущий сенс навчальних дій. Дидактико-методичне забезпечення цього компонента має спрямовуватися на формування в учнів внутрішньої потреби до самостійного учіння. Мотив є формою вияву потреби людини, це спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається. Ланцюжок зв'язку в цьому процесі такий: **потреба — мотив — діяльність**. Навчання по-різному впливає на розумовий розвиток залежно від того, наскільки успішно виховуються в учнів повноцінні мотиви учіння. Разом із тим мотиваційна спрямованість навчання «...не забезпечує і не формує сама по собі технологічної,

процесуальної сторони пізнавальної самостійності, тобто оволодіння засобами і способами пізнання, тих практичних та інтелектуальних можливостей особистості, які зумовлюють виконання самого механізму пізнання, інакше кажучи, вміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку». Цей дидактичний висновок підтверджено у психологічних дослідженнях. Так, Г.С. Костюк підкреслює, якщо навчальна діяльність має на меті не лише засвоєння учнями знань і операцій, а й пізнавальних інтересів, це стає основою формування в учнів структури навчальної діяльності, адекватної цілям навчання, формування не лише систем операцій і знань, а й пізнавальних інтересів, що є стимулом бажання вчитися, допитливості, любові до книги, прагнення до самоосвіти.

Мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення. Мотиви, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю, але впливають на її успішність, є зовнішніми. До них, наприклад, можна віднести позитивне ставлення дітей до школи, загальну допитливість, довіру до вчителя, готовність сприйняти його цілі, прагнення мати певні речі тощо. Внутрішні мотиви пов'язані безпосередньо із самим процесом учіння, його результатами. Внутрішня мотивація учіння виникає поступово, у багатьох учнів вона нестійка й залежить від ситуації (цікаве завдання, змагальність, підтримка вчителя та ін.). Мотиви учіння в кожній дитині—глибоко особистісні, індивідуальні. Зовнішня поведінка учня, його ставлення до навчання—це все «вершки» від багатьох корінців, що живлять бажання вчитися й долати пізнавальні труднощі.

Змістовий компонент уміння вчитися охоплює дві підсистеми: засвоєні знання, вміння, навички, на яких ґрунтується вивчення нового, і власне нові знання і способи дії, що є об'єктом засвоєння. Рівень взаємодії відомого знання з невідомим зумовлює різний рівень організації процесу засвоєння: репродуктивний, частково-самостійний, самостійний і творчий. Набуті знання стають інструментом розвитку людини, спрямовують подальше пізнання.

Ядром цього уміння є процесуальний компонент, який охоплює різноманітні способи організації учіння (уміння, дії, операції).

В організації навчальної діяльності учнів контроль і оцінювання з боку вчителя виконують мотиваційну, діагностувальну, коригувальну, прогностичну, навчально-перевірну, розвивальну функції.

Методично правильно здійснювана вчителем контрольно-оцінювальна діяльність розвиває й формує у дітей такі процеси пізнання, як увага, мислення, пам'ять, воля, мовлення, пізнавальна активність і самостійність, зміцнює почуття відповідальності. Особливо важливе для розвинутого уміння самостійно вчитись формування в дітей умінь взаємо- й самоконтролю, самоперевірки та самооцінювання. За цих умов в учнів розвивається здатність до рефлексії і корекції навчальних досягнень.

У підсумку зауважимо, що для сформованості у молодших школярів ключової компетентності уміння вчитися на достатньому рівні всі охарактеризовані компоненти мають формуватися у взаємозв'язку на засадах міжпредметності, суб'єкт-суб'єктності з урахуванням принципів наступності й перспективності цього процесу.